

ELENA ANGHEL STĂNILĂ

*Psihologia
educatiei
pe tot
parcursul
vietii*

**pentru specialiști și adulți
interesați de propria dezvoltare**

Ediția a III-a, adăugită și revizuită

EDITURA FOR YOU
București, 2017

Capitolul I

DELIMITĂRI CONCEPTUALE

CONȚINUT

I. 1. Explorarea domeniului psihologiei educației

II. 2. Colegiul Psihologilor din România – Comisia de psihologie educațională, consiliere școlară și vocațională

OBIECTIVE

Dobândirea unor idei fundamentale despre domeniul psihologiei educației

Informații de bază pentru practica psihologilor educaționali în România

I.1 Explorarea domeniului psihologiei educației

Psihologia

„Domeniul analizei legilor și faptelor psihice ce se exprimă prin procese, trăsături, stări, caracteristici și structuri psihice, dezvoltarea acestora în vederea înțelegerii și folosirii lor în practica formativă și de ameliorare a naturii umane. Psihologia are în atenție comportamentele umane și structura motivațiilor care le animă. Studiind caracteristicile psihice, psihologia diferențiază caracteristicile de fond ale personalității, dar și cele individual diferențiale, atât în ceea ce privește organizarea specifică a însușirilor psihice ce o definesc, cât și în ceea ce privește investițiile psihice ce o caracterizează pe aceasta.“

Ursula Șchiopu (coord.), *Dicționar de psihologie*

Educația

„Fenomen social de dezvoltare, formare, constituire a oamenilor ca subiecți ai acțiunii, cunoașterii și valorilor, prin comunicare și exercițiu, prin modelarea comportamentului lor și integrarea în activitatea și relațiile sociale.“

Paul Popescu Neveanu, *Dicționar de Psihologie*

Funcțiile educației:

1. Educația vehiculează experiența socială, fiind în acest context angajată în formarea personalității complex dezvoltate.
2. Educația are o funcție cognitiv-informațională, vehiculând informații din toate domeniile.
3. Educația are funcții formative privind conduitele de rol și de statut.
4. Educația are funcții economice – există nu numai costuri și amortizări ale costurilor de educație, ci și beneficii pe ansamblul progresului social:
 - prin învățarea de tehnici și tehnologii moderne are loc creșterea productivității;
 - printr-o orientare și selecție profesională a tinerilor și prin reconversie profesională crește cota de beneficii, adăugând productivității un spor (ce reprezintă cunoștințele mai bogate, inteligența și aptitudinile încorporate în muncă).
5. Educația are o funcție axiologică prin faptul că oferă criterii de ierarhizare a valorilor și de integrare a propriilor capacități în optica socială și în modificările acesteia.

Tipuri de educație:

Educația timpurie

- Se realizează de la cea mai fragedă vârstă până la perioada terminării școlarității.
- Factorii principali ai educației sunt de natură internă (bio-psiho-individuală) și externă (familia și instituțiile de învățământ).

Scopul:

- Înzestrarea cu comportamentele și atitudinile de bază necesare integrării tinerilor în societate.

Educația adulților (educația pe tot parcursul vieții)

- Se desfășoară ca proces permanent, după terminarea școlii.

- Factorii principali externi ai educației sunt instituțiile de învățământ, instituțiile de training și formare personală, diverse instituții culturale. Accesul la acești factori de educație este condiționat de nevoia de autodezvoltare și autotransformare a fiecărui individ, precum și de nevoile evolutive ale societății pe ansamblu.

Scopul:

- Perfecționarea comportamentelor specifice diferitelor activități și creșterea adaptabilității socio-profesionale, culturale și emoționale a individului, precum și dezvoltarea spirituală a acestuia.

Psihologia educației este parte componentă, alături de psihologia învățării, a psihologiei pedagogice.

Psihologia pedagogică este o disciplină de graniță care studiază, din perspectiva psihologiei dezvoltării, procesul instructiv-educativ, cu scopul de a-i spori eficiența. Ea are în atenție probleme de motivație a învățării – caracteristici ale formării conceptelor la diferite discipline, dar și formarea capacităților intelectuale, dezvoltarea intereselor, stimularea formării aptitudinilor etc.

Psihologia pedagogică este o ramură aplicativă extrem de importantă a psihologiei. Datele ei de cercetare sunt indispensabile găsirii acelor soluții care să asigure progresul educativ în context individual și social.

Psihologia învățării se ocupă de studierea domeniului învățării, descoperirea și validarea acelor metode și tehnici care să faciliteze însușirea noțiunilor și formarea capacităților de orice tip. De asemenea, elaborează metode de predare, fixare și control, de organizare a muncii în școală și a studiului individual și de grup.

Psihologia educației apare, astfel, ca fiind acea componentă a psihologiei pedagogice care are în atenția sa identificarea și experimentarea de metode și tehnici de formare și optimizare a dezvoltării personalității umane în toate etapele sale de evoluție, pe tot parcursul vieții.

Această ramură a psihologiei îi specializează pe studenți în înțelegerea procesului de predare-învățare-dezvoltare în context educațional, context care apare pe tot parcursul vieții și asigură accesul omului la un stadiu evolutiv superior.

Clasic și modern în psihologia educației

În istoria psihologiei educației, William James și John Dewey au fost pionieri alături de Thorndike. Primul a subliniat importanța observației în cadrul clasei pentru creșterea randamentului procesului educativ. Dewey a subliniat poziția copilului ca factor activ al procesului de învățare, educarea copilului din perspectiva întregii sale personalități, adaptarea acestuia la mediu, lansând, totodată, ideea progresistă și democratică privind faptul că toți copiii merită o educație competentă. La rândul său, Thorndike a militat pentru un fundament științific al învățării, privind școala ca unitate educațională menită „să ascute” abilitățile de judecată ale copilului, în procesul funcționării adaptate a acestuia.

În continuare, behaviorismul lui Skinner și revoluția cognitivă din anii 1980 s-au întâlnit cu elementele și aspectele socio-emoționale și cultural contextuale caracteristice curentelor din ultimii ani.

Cea mai recentă abordare privește preponderent latura umanistă a procesului educațional, învățarea experiențială marcând un salt evolutiv în orientarea din domeniul psihologiei educației.

Abordări contemporane în psihologia educației

Încă din secolul trecut, de la educația copiilor s-a trecut, ca domeniu de studiu, la educația adultului sau a vârstnicului. Învățarea pe toată durata vieții individului („Life Long Learning Education” – LLL), dezvoltarea și formarea sa permanentă în diferite domenii de activitate este astăzi o direcție majoră a politicilor educaționale din majoritatea țărilor lumii.

Putem vorbi astăzi despre psihologia educației adultului, dar și despre psihologia educației în gerontologie.

Învățarea pe tot parcursul vieții reprezintă un răspuns și o reacție în planul politicii educaționale la cerințele unei lumi aflate într-un proces de schimbare extrem de rapid și de complex. Trecerea de la producția propriu-zisă la o economie bazată pe servicii, ecuația contemporană sofisticată a unei economii bazate pe informații, precum și declinul multor instituții tradiționale au condus la conturarea ideii că învățământul formal concentrat până acum în stadiile de viață timpurii nu mai poate asigura funcționarea adaptată a individului pe parcursul întregii sale vieți. Din această perspectivă, apare necesitatea ca educatorii înșiși să practice

învățarea pe tot parcursul vieții, pentru propria lor dezvoltare, devenind astfel un exemplu bun de urmat de către propriii elevi și studenți.

Consiliul European desfășurat la Lisabona în anul 2000 constata că „Europa a intrat, în mod indiscutabil, în era cunoașterii, cu tot ceea ce implică aceasta pentru viața culturală, economică și socială“ (Memorandum, p. 5) și că „modelele învățării, muncii și cele ale vieții se schimbă rapid“ (*Ibidem*). Așadar, a venit momentul pentru a acționa în direcția armonizării politicilor educaționale ale tuturor statelor, în sensul considerării învățării permanente ca o prioritate a Uniunii Europene.

- Primul context de învățare este cel școlar, tradițional, „de temelie“.
- Al doilea este școlarizarea de acasă, care înseamnă achiziția și dezvoltarea tiparelor de învățare informală.
- Cel de-al treilea context îl reprezintă educația adulților sau dobândirea de calificări oficiale ori competențe în activități extraprofesionale.
- Educația continuă este cel de-al patrulea context de învățare și se referă la cursuri de studiu aprofundate sau extracuriculare oferite de instituțiile de învățământ superior.
- Activitățile de cunoaștere, cel de-al cincilea context, includ dezvoltarea profesională și trainingurile legate de locul de muncă.
- Contextele personale de învățare sau învățarea autodidactă sunt cea gamă largă de surse și unelte de învățare ce includ și aplicațiile on-line.

În India și în alte colțuri ale lumii, „Universitatea vârstei a treia“ reprezintă un exemplu de funcționare a unor grupuri ce pun în lumină experiența participanților, precum și împărtășirea de cunoștințe și impresii de viață. Nu sunt implicate calificări anterioare și nici nu se emit certificate. Este o „învățare de dragul învățării“ care, pe termen lung, asigură prelungirea vieții active. Suedia, Finlanda și Polonia au deja în plină activitate forme de funcționare dedicate acestui concept LLL, cum ar fi: cercuri de studiu, învățarea deschisă, învățare organizațională, învățare comunitară. În Anglia, LLL este conceput astăzi ca termen pentru educația post-obligatorie, care se situează în afara sistemului de învățământ superior și îmbracă forma de educație suplimentară, educație comunitară, învățarea prin muncă, învățarea în context de voluntariat, sector public sau diverse contexte de activitate comercială.

Așadar, competențele psihologilor educaționali din întreaga Europă au trebuit să fie redefinite în raport cu această nouă prioritate, învățarea pe tot parcursul vieții, și acest lucru s-a întâmplat în 2010 în cadrul proiectului ESPIL: „EU PROJECT LIFELONG LEARNING, European School Psychologists Improve Lifelong Learning“

(„Învățarea pe tot parcursul vieții în proiect european – Psihologii școlari europeni îmbunătățesc procesul de formare pe tot parcursul vieții“).

Priorități guvernamentale, în acord cu notificările Uniunii Europene:

- *Investiție în educație:* cea mai rentabilă investiție, care asigură, pe termen lung, progresul social și uman.
- *Inovație în predare și învățare:* promovarea acelor strategii, metode și tehnici stimulative care asigură continuumul învățării permanente de-a lungul întregii vieți.
- *Noi competențe de bază pentru toți:* abilități în domeniul tehnologiei informației și al comunicării, cunoașterea unor limbi străine, cultură tehnologică și spirit antreprenorial, competențe socio-relaționale (încrederea în sine, identificarea și valorificarea oportunităților, toleranța și acțiunea în parteneriat), abilități privind metaînvățarea (a învăța cum să înveți).
- *Abilități dovedite și probate efectiv:* ce știe să facă mai bine, mai eficient individul este un indiciu concludent al valorificării învățării realizate de acesta
- *Orientare profesională pe tot parcursul vieții,* în raport cu nevoile de formare și dezvoltare ale individului.

În toate aceste priorități, rolul psihologului educațional este deosebit de important atât în realizarea programelor de instruire, în elaborarea unor metode și tehnici adecvate fiecărui segment de vârstă care să faciliteze procesul de învățare și dezvoltare continuă, cât și în realizarea orientării profesionale de-a lungul vieții în spațiul european.

Deprinderi, abilități și cunoștințe necesare psihologului educațional

- abilități de testare și evaluare a nevoilor clienților, a capacităților lor cognitive, afective și volitive, a personalității acestora
- capacitatea de a analiza comportamentul copiilor, adolescenților, adulților și vârstnicilor în contexte de învățare
- abilități de consiliere
- deprinderi de comunicare și interrelaționare eficiente
- bune capacități empatică
- încredere în forțele proprii
- bune capacități decizionale și organizatorice
- maturitate emoțională

- acceptare de sine și toleranță crescută în raport cu ceilalți
- simțul umorului
- capacitatea de a lucra bine sub presiune și de a păstra confidențialitatea
- capacitatea de a lucra în echipă și abilități de conducere
- cunoștințe în domeniile: psihologia vârstelor, psihologia educației, psihologia cuplului și a familiei, psihologia comunicării, consiliere, instrumente psihodiagnostice, programe de intervenție educațională individualizate și de grup

Aspecte atractive ale activității în domeniul psihologiei educaționale

- lucrul în timpul zilei – pentru cei care doresc să aibă timp liber pentru ei sau propria familie, munca în școală pare a fi cea mai indicată
- stabilirea personală a programului de lucru – practica privată permite organizarea activităților profesionale în raport cu nevoile personale
- vacanță de vară – psihologii educaționali din școli se pot bucura de întreaga vacanță a copiilor din timpul verii
- satisfacția ajutorului oferit altora – ești martor la procesul de schimbare în bine a copiilor, familiilor, profesorilor și procesului de predare-învățare-dezvoltare, precum și a adulților și vârstnicilor în cadrul unui demers formativ
- lucrul în echipă – lucrul împreună cu profesorii, părinții și studenții poate aduce beneficii pentru toți participanții

Posibile dezavantaje în activitatea din domeniul psihologiei educaționale

- nivel înalt de stres – poate fi frustrant să încerci să-i ajuți pe unii care, uneori, nu pot primi sau nu doresc acest ajutor; gestionarea unor conflicte între profesori, administrația școlii, părinți și copii nu este întotdeauna ușoară
- program aglomerat – uneori, psihologul educațional poate avea de gestionat multe activități și întâlniri pe parcursul unei zile
- nevoie de școlarizare înaltă pentru un salariu decent – studii de master sau doctorat
- ore de muncă seara – în condițiile în care psihologul educațional dorește să aibă și practică privată
- întreruperea rutinei zilnice – în funcție de evenimente, programul psihologului educațional poate fi variat, fiind absolut necesară rezolvarea urgențelor

Formarea psihologilor educaționali la nivelul Uniunii Europene necesită:

- 5 sau mai mulți ani de formare academică (masterat, doctorat)

- 1 sau mai mulți ani de practică în supervizare, în vederea dobândirii de competențe profesionale specifice
- participarea la perfecționarea continuă

I. 2 Colegiul Psihologilor din România

Extrase și sinteze din Legea 213

Legea 213, din 27 mai 2004, reglementează modul de exercitare a profesiei de psiholog cu drept de liberă practică, precum și înființarea, organizarea și funcționarea Colegiului Psihologilor din România.

Exercitarea profesiei de psiholog cu drept de liberă practică se face de către persoanele care au absolvit o instituție de învățământ superior de specialitate, cu diplomă de licență în psihologie obținută într-o instituție de învățământ superior acreditată, din România sau din străinătate, recunoscută sau echivalată, după caz, potrivit legii.

Psihologul cu drept de liberă practică își desfășoară activitatea pe baza principiului independenței profesionale, care îi conferă dreptul de inițiativă și decizie în exercitarea actului profesional, cu asumarea deplină a răspunderii pentru calitatea acestuia.

Confidențialitatea actului psihologic este protejată prin lege și este o obligație a oricărui psiholog.

Exercitarea profesiei de psiholog se desfășoară:

- în *sectorul privat*, în regim salarial, sau independent cu drept de liberă practică, potrivit dispozițiilor legii și altor reglementări și acte normative în vigoare
- în *sectorul public*, în care psihologii au, după caz, statutul de funcționar public, cadru didactic și alte funcții, potrivit prevederilor legilor speciale și reglementelor sau statutelor instituției respective

Pentru exercitarea profesiei, psihologii cu drept de liberă practică pot înființa, la alegere, potrivit legii, *cabinete individuale*, *cabinete asociate*, *societăți civile profesionale* sau își pot desfășura activitatea în temeiul unor *contracte de muncă*, potrivit legii.

Colegiul Psihologilor din România (CPR) este o organizație profesională, cu personalitate juridică, de drept privat, apolitică, autonomă și independentă, de interes public, cu patrimoniu și buget proprii.

Colegiul are rolul de a reprezenta și de a ocroti la nivel național și internațional interesele profesiei de psiholog cu drept de liberă practică.

Colegiul se constituie din totalitatea psihologilor cu drept de liberă practică din România.

Atribuțiile Colegiului sunt următoarele:

- asigură respectarea cadrului organizatoric pentru exercitarea profesiei de psiholog cu drept de liberă practică, în condițiile Legii 213
- instituie standarde de calitate a serviciilor psihologice
- instituie un cadru de promovare și de dezvoltare a competenței profesionale
- instituie și promovează norme deontologice în exercitarea profesiei de psiholog cu drept de liberă practică
- reprezintă interesele membrilor săi în fața autorităților publice și administrative, precum și în organismele profesionale internaționale
- atestă dreptul de liberă practică al psihologilor și gestionează Registrul unic al psihologilor cu drept de liberă practică din România

În cadrul Colegiului Psihologilor din România funcționează:

- Comisii aplicative:
 1. Comisia de psihologie clinică și psihoterapie
 2. Comisia de psihologia muncii, transporturilor și serviciilor
 3. Comisia de psihologie educațională, consiliere școlară și vocațională
 4. Comisia de psihologie pentru apărare, ordine publică și siguranță națională
- Comisia metodologică
- Comisia de deontologie și disciplină

Comisiile aplicative desfășoară procedurile prevăzute în normele metodologice de aplicare a Legii 213 și propun Comitetului director eliberarea atestatului în domeniile de specializare corespunzătoare.

Comisia metodologică avizează metodele și tehnicile de asistență psihologică în conformitate cu Normele de avizare a metodelor și tehnicilor de evaluare și asistență psihologică.

Comisia de deontologie și disciplină urmărește respectarea Codului deontologic al profesiei de psiholog cu drept de liberă practică, judecă abaterile de la prevederile acestuia și aplică sancțiuni, conform Legii 213.

Cuprins

Capitolul I / DELIMITĂRI CONCEPTUALE	5
I.1. Explorarea domeniului psihologiei educației	5
I.2. Colegiul Psihologilor din România	12
Capitolul II / DEZVOLTAREA UMANĂ PE TOT PARCURSUL VIEȚII, CONCEPT-CHEIE ÎN PSIHOLOGIA EDUCAȚIEI	18
II.1 Perspectiva „Life-Span Development“	19
II.2 Teorii ale dezvoltării umane și aplicații ale acestora în psihologia educației ...	23
II.2.1 Teorii ale dezvoltării afective	24
II.2.2 Teorii cognitive ale dezvoltării umane	32
II.2.3 Teorii ale dezvoltării psihosociale.....	34
II.2.4 Perspectiva ecologică a dezvoltării umane	41
II.2.5 Perspectiva integrală a dezvoltării umane	41
II.3 Teme contemporane de studiu în psihologia educației din perspectiva cercetării dezvoltării pe tot parcursul vieții	45
II.3.1 Sănătatea și starea de bine.....	45
II.3.2 Parentalitatea, coparentalitatea și educația.....	45
II.3.3 Contextul sociocultural și diversitatea	47
II.3.4 Politicile sociale.....	48
Capitolul III / ACTORI PRINCIPALI ÎN PSIHOLOGIA EDUCAȚIEI	50

Capitolul IV / CERCETAREA ÎN PSIHOLOGIA EDUCAȚIEI	54
IV.1 De ce este cercetarea importantă în domeniul psihologiei educației?	54
IV.2 Tipuri de cercetare în domeniul psihologiei educației.....	55
IV.3 Cercetare științifică <i>versus</i> cercetare empirică.....	56
Capitolul V / PSIHOLOGIA EDUCAȚIEI TIMPURIU	60
V.1 Decizia de a deveni părinte și asumarea rolului de părinte	61
V.1.1 A fi părinte în ziua de azi. Tranziția de la matricea tradițională familială la parteneriatul contemporan	62
V.1.2 Familia – produsul unui proces complex și dinamic de construcție și reconstrucție	65
V.1.3 Prevenția – modalitate de asigurare a unei funcționări adaptate și a trăinicieii vieții de familie	68
V.1.4 Dezvoltarea personală a adolescenților pentru viața de cuplu și de familie. Mic ghid pentru psihologii educaționali și consilierii psihologici	69
V.1.5 Parenting timpuriu. Program psihoeducațional pentru tinerii părinți....	96
V.1.6 Intervențiile psihoeducaționale destinate părinților pentru o contribuție sănătoasă la dezvoltarea identității de gen a copiilor lor.....	101
V.2 Concepția și influența ei asupra educării și dezvoltării psihologice ulterioare a copilului.....	108
V.3 Prenatalitatea și psihologia educării fătului	111
Capitolul VI / PSIHOLOGIA EDUCAȚIEI ÎN CADRUL SISTEMULUI FAMILIAL	119
VI.1 Psihologia nașterii și implicațiile ei în dezvoltarea copilului.....	119
VI.2 Psihologia educării bebelușului (copilăria fragedă).....	123
VI.2.1 Dezvoltarea psihologică a bebelușului în primul și al doilea an de viață	124
VI.2.2 Direcții pentru psihologia educației în primii 2 ani de viață	124
VI.2.3 Intervenții în psihologia educării bebelușului.....	131
VI.2.4 Cercetarea realizată în domeniu.....	133

VI.3. Psihologia educației la vârsta copilăriei timpurii, 2–6 ani (perioada preșcolară).....	135
VI.3.1 Dezvoltarea psihologică a preșcolarilor	135
VI.3.2 Direcții pentru psihologia educației la vârsta copilăriei timpurii.....	136
VI.3.3 Intervenții în psihologia educării preșcolarului.....	144
VI.3.4 Cercetarea realizată în domeniu.....	157
VI.4 Psihologia educației la vârsta copilăriei mijlocii și târzii, 6–11/12 ani (perioada școlarității mici)	159
VI.4.1 Dezvoltarea psihologică a școlărilor mici	159
VI.4.2 Direcții pentru psihologia educației la vârsta copilăriei mijlocii.....	160
VI.4.3 Intervenții în psihologia educării școlărilor mic.....	171
VI.4.4 Cercetarea realizată în domeniu.....	187
VI.5 Psihologia educației la vârsta adolescenței. Perioada de tranziție de la copilărie la adultul timpuriu, 12–18/22 ani.....	189
VI.5.1 Dezvoltarea psihologică a adolescenților	189
VI.5.2 Anii de gimnaziu	190
VI.5.3 Anii de liceu	199
VI.5.4 Anii de studenție	207
VI.5.5 Cercetarea în domeniu	212

Capitolul VII / PSIHLOGIA EDUCAȚIEI ÎN GRĂDINIȚĂ, ȘCOALĂ ȘI UNITĂȚI DE ÎNVĂȚĂMÂNT SUPERIOR.

Sugestii pentru educatori, învățători, profesori	214
VII.1 Evaluarea și psihodiagnoza dezvoltării cognitive, afectiv-motivaționale și comportamentale a personalității copiilor.....	216
VII.2 Evaluarea profilului cognitiv, afectiv, comportamental și de personalitate al membrilor din familiile preșcolărilor și elevilor	216
VII.3 Consilierea educațională/școlară	218
VII.3.1 Promovarea sănătății și a stării de bine la copii și adolescenți.....	218
VII.3.2 Situațiile de învățare	219
VII.3.3 Serviciile de dezvoltare personală	222
VII.3.4 Soluționarea situațiilor de risc, conflict și criză în mediul școlar	224
VII.4 Intervenția psihologică (primară, secundară) în scopul optimizării autocunoașterii și dezvoltării personale, prevenției și remiterii problemelor emoționale, cognitive și de comportament de intensitate subclinică	226
VII.5 Consilierea vocațională	239

VII.6 Consultața de specialitate oferită cadrelor didactice, părinților, personalului administrativ și liderilor comunitari	242
VII.7 Profesorul eficient, competențele sale și contribuția psihologului educațional la dezvoltarea acestora.....	243
VII.7.1 Competența pe materia de studiu	245
VII.7.2 Strategiile educaționale ale profesorilor.....	245
VII.7.3 Stabilirea de obiective și planificarea procesului educativ.....	248
VII.7.4 Competențele de gestionare a clasei.....	249
VII.7.5 Competențele motivaționale	251
VII.7.6 Competențele de comunicare.....	254
VII.7.7 Competențele de evaluare.....	256
Capitolul VIII / PSIHOLOGIA EDUCAȚIEI ȘI VALENȚELE EI ÎN CLINICA DE PEDIATRIE	259
Capitolul IX / PSIHOLOGIA EDUCAȚIEI ADULTULUI	266
IX.1 Dezvoltarea psihologică a adultului	267
IX.2 Direcții și intervenții în psihologia educării adultului.....	267
Capitolul X / PSIHOLOGIA EDUCAȚIEI ÎN GERONTOLOGIE.....	282
X.1 Dezvoltarea psihologică a vârstnicului.....	283
X.2 Direcții de acțiune în psihologia educației la vârsta a treia	283
Bibliografie selectivă	291